

مستندسازی یک خودنوشت

نمونه سیداحمد کسروی

سپیده گوهری

مقدمه

خودنوشت‌ها^۱ از جمله مراجع معتبر و مستند در تحقیقات مربوط به اهل فرهنگ بوده. و بایسته است مستندسازی آنها مورد توجه قرار گیرد. مطلب ارائه شده در اینجا متن خودنوشت مستندسازی شده سیداحمد کسروی تبریزی است. این خودنوشت برگرفته شده از کتاب ره‌آورد حسن^۲ است که به صورت دو نمونه پرسشنامه^۳ تهیه و تنظیم گردیده و از دسته خودنوشت‌های رسمی^۴ محسوب می‌شود. لازم به ذکر است

1. autobiography

۲. کتاب ره‌آورد حسن، مشتمل بر ۶۵ شرح‌حال از شماری از چهره‌های فرهنگی با سبک و سیاقی است که گردآورنده با طراخی دو نوع پرسشنامه تدارک دیده است. این افراد، غالباً از چهره‌های فرهنگی و احیاناً سیاسی میان سال‌های ۱۳۱۰ - ۱۳۴۰ هستند. آنچه مورد توجه گردآورنده بوده، نه شخصیت سیاسی این افراد، بلکه وجهه علمی آنان بوده و همان‌گونه که از پرسش‌نامه طراخی شده برای فراهم آوردن اطلاعات به دست می‌آید، وی بر آن بوده است تا سوابق علمی این اشخاص و یادداشت‌های دانشی آنان را به خط خودشان ثبت نماید. رک: ره‌آورد حسن، مقدمه رسول جعفریان
۳. این پرسشنامه به صورت چاپی است که در حاشیه سمت چپ و پایین جداول نام چاپخانه دانش و فردوسی به چشم می‌خورد.
۴. زندگینامه‌های خودنوشت را از لحاظ نحوه ارتباط با خواننده به دو گروه خودنوشت رسمی و غیررسمی تقسیم می‌کنند. خودنوشت رسمی خودنوشتی است که در قالب اسناد و مدارک باقی می‌ماند، مانند زندگینامه‌های خودنوشت سیاستمداران. برای آگاهی بیشتر رک: فرهنگنامه ادبی فارسی: دانشنامه ادب فارسی، ص ۷۶۴.

خودنوشت مذکور در بردارنده بخشی از آثار چاپی و غیرچاپی کسروی می‌باشد.^۱ در این مستندسازی، نگارنده توضیحاتی را با استفاده از منابع کتاب‌شناسی و فهرست‌ها در پانویس افزوده است، لازم به ذکر است که به دلیل عدم دستیابی به مشخصات چندی از آثار او، این آثار مستندسازی نشدند. پرسش‌هایی که در متن پرسش‌نامه چاپی آمده است در این مستندسازی برجسته شده‌اند.

نام: سید احمد

نام خانوادگی: کسروی تبریزی

نام پدر: حاجی سیدقاسم

سال ولادت: مهر ماه ۱۲۶۹ هزار و دویست و شصت و نه شمسی / ۱۳۰۸ قمری^۲

محل ولادت: تبریز محله حکماوار^۳

تاریخچه از تحصیلات: در آغاز جوانی درس فقه و اصول و علوم عربی را در مدارس قدیم تبریز خواندم و تا حد کافی تحصیل کردم بعد در سال‌های استیلاهی روس در سایه پیش‌آمدهایی ناگزیر شدم در مدرسه امریکایی تدریس کنم در آن میان تا کلاس یازدهم دروس آن مدرسه را خواندم و زبان انگلیسی یاد گرفتم همچنین بیاره[ای] زبانها از فرانسه و اسپرانتو^۴ مشغول شدم، ولی فرانسه را به اتمام نرساندم.

۱. برای آگاهی از کتاب‌شناسی نسبتاً کامل کسروی، رک: «نوشته‌های کسروی» محمود کتیرایی، فرهنگ ایران زمین، ج ۱۷-۱۸، صص ۳۶۱-۳۹۸.

۲. در گذشت او در روز ۲۰ اسفند ۱۳۲۴ ش است؛ کسروی به دلیل برخی اعتقادات افراطی‌اش نسبت به مذهب، نخستین بار در هشت اردیبهشت مورد هدف مذهب‌یون قرار گرفت، اما جان بدر برد، اما باز به دلیل اعتقاداتش در روز بیست اسفند ۱۳۲۴ در جلسه بازپرسی به دست مخالفانش به ضرب گلوله و چاقو از پای درآمد؛ جسد او را در آبک شمیران کنار کوه دفن کردند؛ برای آگاهی بیشتر، رک: کاروند کسروی، صص هشت، نه، همچنین درباره آرا و عقاید افراطی او، رک: **جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی ایران**، صص ۸۹۳-۸۹۸.

۳. حکماوار از محلات شرقی شهر تبریز است. از شمال به محلات امیر زین‌الدین و جمشیدآباد و لوکزه و از جنوب به شام‌غازان و از مشرق به محلات ویجویه و چوشتدوزان و از مغرب به قره ملک محدود است. این محله تا چندی پیش از دهات خارج از شهر بود و اکنون به تبریز متصل شده است و از محلات آن به شمار می‌رود. حکم‌آباد را در اثر تداول مردم تبریز «هکماوار» خواندند و در وقفنامه مظفریه «حکم‌آباد» نوشته شده است. رک: **تاریخ تبریز تا پایان قرن نهم هجری**، صص ۱۲۲-۱۲۴.

۴. اسپرانتو زبانی بین‌المللی است که در سال ۱۸۸۷ م بوسیله جزوهای بنام «یک زبان جهانی» که مؤلف آن امضای مستعار دکتر اسپرانتو را برای خود انتخاب کرده بود، معرفی گردید. این اسم مستعار را که در زبان جدید به معنی «امید» بود یک طبیب لهستانی از اهالی ورشو به نام دکتر «زامنهوف» برگزیده بود، و همین نام بعدها به خود زبان مزبور اطلاق شد. دستور زبان اسپرانتو بسیار ساده و آسان است، و تنها ۱۶ قاعده دارد و استثنایی هم در آن نیست. همه کلمات بین‌المللی عیناً به این زبان منتقل شده‌اند، فقط در آخر هر کلمه علامت خاص این زبان قرار می‌گیرد (O برای اسامی و a برای صفات). رک: **فرهنگ فارسی**، ج ۵، ص ۱۳۲.

سپس در سال ۱۴۰۱ق] که به تهران آمد همیشه در موضوع تاریخ و جغرافیای ایران مطالعات داشتم سپس بالسنه قدیم از پهلوی و هخامنشی پرداختم و پهلوی را تا حد کافی پیش بردم نیز در آن میان زبان ارمنی را از یک معلم ارمنی یاد گرفتیم.

خلاصه از مشاغل آزاد یا دولتی که تاکنون عهده‌دار آنها بوده‌اند: ابتدا در تبریز عضو معارف بوده و در مدرسه متوسطه دولتی تدریس عربی می‌کردم بعد وارد عدلیه شدم و بیشتر در مدرسه بودم و شغلم ریاست کل بدایت تهران بود کنون را شغل وکالت و سمت استادی در دانشکده معقول و منقول دارم و نشر مجله پیمان^۱ را عهده‌دار می‌باشم.

آثار

آثار به طبع رسیده:

- ۱- آذری یا زبان باستان آذربایگان^۲ - سردنيس راس^۳ خلاصه آن را به انگلیسی ترجمه و چاپ کرده. نیز یکی از شرق‌شناسان روسی^۴ آن را به روسی ترجمه و چاپ نموده.
- ۲- شهرياران گمنام در سه بخش^۵
- ۳- نامه‌های شهرها دیهها در دو دفتر^۶ - گویا دفتر یکم به روسی ترجمه شده
- ۴- تاریخ پانصد ساله خوزستان^۷ - خان‌بهدار میرزاحمد ترجمه به انگلیسی کرده و آغاز به طبع

۱. مجله پیمان اوایل ماهی دوبر و از شماره ۱۳ ماهی یکبار در تهران انتشار یافت. صاحب امتیاز احمد کسروی و نخستین شماره یکم آذر ۱۳۱۲ منتشر شده است.

۲. این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۰۴ش به صورت سربی، رقی در ۵۶ ص به چاپ رسید و تا سال ۱۳۳۶ هشت چندین بار به چاپ رسیده است. چاپ‌های دیگر این کتاب عبارتند از: تهران، ۱۳۱۷ش، سربی، رقی، ۷۰ ص. تهران، ۱۳۲۵ش، چاپ سوم، سربی، رقی، ۷۳ ص. تهران، ۱۳۳۵ش، چاپ چهارم، سربی، رقی، ۷۵ ص. تهران، ۱۳۳۶ش، سربی، رقی، ۶۳ ص. رک: **فهرست کتاب‌های چاپی فارسی**، ج ۱، ص ۵۹؛ همچنین در سال ۱۳۵۲ در مجموعه **کاروند کسروی** نیز به چاپ رسیده است.

۳. ترجمه انگلیسی این کتاب توسط سردنيس راس در مهنامة انجمن به چاپ رسید. رک: **کاروند کسروی**، ص ۳۱۹.

۴. همین کتاب توسط ایران‌شناس روسی، میلر به روسی ترجمه و چاپ شده است. رک: **همان**، ص ۳۱۹.

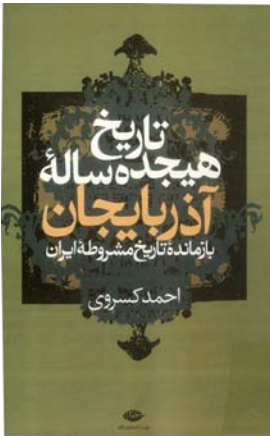
۵. الف. دیلمان و جستایان و کنگریان ب. سالاریان ج. روادیان و شدادیان؛ ۳ جلد، تهران، سربی، ۷-۱۳۰۸ ش، سربی، رقی، ۱۴۹+۱۶۵+۹۱+۱۵۸ ص، تهران، ۱۳۳۵ش، سربی، وزیر، چاپ دوم، ۳۵۷ ص. رک: **فهرست کتاب‌های چاپی فارسی**، ج ۳، ص ۳۳۳۶. لازم به ذکر است جستایان اولین بار در مجله تقدم سال اول صص ۲۲۵ تا ۲۳۵ چاپ شده است.

۶. کسروی، تهران، ۱۳۰۸ ش، چاپ نخستین، دفتر اول، سربی ۲۱ ص. رک: **فهرست کتابخانه ملی تبریز (کتب چاپی)**، ص ۱۸۲.

کسروی به تدریج در مجلات ارمغان سال یازدهم، پیمان سال اول، سوم و چهارم، آرمان سال اول، آینده سال اول و دوم، تعلیم و تربیت سال پنجم و چهل مقاله درباره ریشه نام و شناخت شهرها مطالبی را منتشر کرده است برای آگاهی بیشتر به **فهرست مقالات فارسی** صص ۶۳۶-۶۳۹ رجوع کنید.

۷. احمد کسروی، تهران، ۱۳۱۳ ش، سربی، ۲۸۷ ص. چاپ دوم، ۱۳۳۳ ش، رقی، ۱۹۶ ص. (این کتاب شامل دو قسمت است:

نموده.

۵- تاریخ هجده ساله آذربایجان در دو بخش^۱ - بخش یکم به ترتیب در شماره‌های پیمان چاپ می‌شود.

۶- آذربایجان فی ثمانیه عشرعاما - ترجمه عربی الان تاریخ آذربایجان است که در مجله العرفان صیدا چاپ شده.

۷- آیین در دو بخش^۲ - هر دو بخش را خان بهادر ترجمه به انگلیسی کرده که گویا در امریکا چاپ می‌شود.

۸- الطریقه - ترجمه بخش یکم این است که در مهر^۳ چاپ شده.

۹- قانون دادگری^۴ - آقای خان بهادر ترجمه به انگلیسی کرده و

شرحهایی از خود بر آن افزوده‌اند.

۱۰- تاریخچه شیر و خورشید^۵

۱۱- نه جلد کتابهای تدریسی (شریعت احمدی - الدرّة الثمینة^۶ - النجمة الدرّیة^۷) که در دبستانها و

دبیرستانهای تبریز تدریس می‌شود گذشته از مقالات که در مجله‌های آینده^۸ و ارمغان^۹ و در مجله عربی العرفان چاپ کرده‌ام.

۱. تاریخ آل مشعشع تحت عنوان مشعشعیان ۲. تاریخ بنی کعب. قسمت اول این کتاب با تجدید نظر کلی جزو قسمتی از تاریخ خوزستان در ۱۲۸ صفحه جداگانه در آبان سال ۱۳۲۴ ش چاپ شده است. تهران، چاپ سوم، ۱۳۳۹ ش، سربی، رقعی، گوتنبرگ، ۱۸۴ص. رک: فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، ج ۱، ص ۱۰۵۰.

۱. احمد کسروی، ۶ جلد، تهران، ۱۳ - ۱۳۲۰ ش، سربی، وزیری، ۱۴۰، ۳۲۰، ۳۲۴، ۳۸۴، ۳۹۹، ۳۱۲ص. تهران، ۱۳۳۳ ش، سربی، وزیری، امیرکبیر، ۹۲۳ص. تهران، ۱۳۴۰ ش، سربی، وزیری؛ چاپ سوم، امیرکبیر، ۹۲۳ص. تهران، ۱۳۴۷ ش، سربی، وزیری؛ چاپ چهارم، امیرکبیر، ۹۲۴ص. رک: همان، ج ۱، ص ۱۱۵۹.

۲. تهران ۱۳۱۲ ش، سربی، بخش دوم، ۹۶ ص، فارسی. رک: فهرست کتابخانه ملی تبریز (کتب چاپی)، ۱۳۵۲، ص ۸۶.

۳. مجله مهر مجله علمی ادبی اقتصادی تجارتي بود به صاحب امتیازی مجید موقر که اولین شماره آن به مدیریت، نصرالله فلسفی در خرداد ۱۳۱۲ منتشر شد. رک: فهرست مقالات فارسی، ج ۱، ص سی و چهار.

۴. احمد کسروی، تهران، ۱۳۱۲ ش، سربی، رقعی، ۷۲ ص. رک: فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، ج ۳، ص ۳۸۷۲.

۵. کتاب شیر و خورشید منبع خوبی برای سکه شناسی است و بیشتر مطالب این کتاب از روی سکه‌های مسی برداشته شده است. برای آگاهی بیشتر رک: کاروند کسروی، ص ۱۲۲، ۴۳۹، ۵۲۵.

۶. تبریز، بی‌تا، بی‌نا، رک: فهرست کتاب‌های چاپی عربی، ص ۳۵۸.

۷. تبریز، ۱۳۳۶ ق، سنگی، جیبی، ۱۱۱ص. رک: همان، ص ۹۴۶.

۸. مجله آینده مجله‌ای سیاسی و ادبی مصور که مؤسس و نگارنده آن دکتر محمود افشار بود؛ اولین شماره آن در دوازده شماره، تیر ۱۳۰۴ - مهر ۱۳۰۵ منتشر شد. رک: فهرست مقالات فارسی، ج ۱، ص شانزده.

۹. مجله ارمغان ماهیانه ادبی - علمی - اخلاقی به مدیریت وحید دستگردی بود که اولین شماره در سال ۱۲۹۸ [ش] منتشر شد. رک: همان، ج ۱، ص هفده.

ترجمه آثار دیگران

- ۱- قهوه سورت (به عربی)^۱ - ترجمه از اسپرانتو کرده شده
- ۲- کارنامه اردشیر پاجکان^۲ - ترجمه از پهلوی

آثار به طبع نرسیده

- ۱- نژاد و تبار صفویان^۳ که در آن گفتگو از نژاد و کیش دیرین خاندان صفوی می‌شود و اثبات گردیده که شیخ صفی نیای بزرگ ایشان سید نبوده در کیش هم سنی بوده.
- ۲- زبان شناسی از راه جستجو در نامهای شهر و دیهها که در آن معنی پانصد نام بیش از نامهای آبادیها شرح داده شده.
- ۳- سرگذشت جلال‌الدین خوارزمشاه
- ۴- خرده‌گیری بر چهار کتاب در تاریخ طبرستان^۴ که در آن بر کتابهای ابن اسفندیار و سید ظهیرالدین و محمدحسین خان اعتمادالسلطنه و بر ترجمه کتاب ابن اسفندیار که پرفسور براون^۵ کرده - خرده‌گیریها شده و خلاصه این کتاب در مجله نوبهار^۶ چاپ یافته.
- ۵- خرده‌گیری بر کتاب له‌استرنج^۷ که در آن بر یک بخشی از کتاب معروف له‌استرنج در باب عالم اسلام

۱. ترجمه از اسپرانتو، صیدا ۱۳۵۳ق، سری، رقی، رک: همان، ج ۱، ص سی و چهار. دکتر مشکور در چاپ کتاب هفتاد و دو ملت به عنوان ضمائ از ترجمه سید احمد کسروی استفاده کرده است؛ در متن ترجمه کسروی از خود با عنوان سیداحمد تبریزی یاد کرده است. برای آگاهی بیشتر رک: هفتاد و دو ملت.

۲. تهران، ۱۳۰۹ ش، سری، رقی، ۷۶ص. رک: فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، ج چهارم، ص ۳۹۸۶.

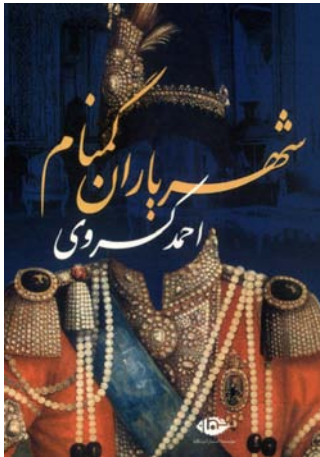
۳. خاندان صفوی از پانصد سال قبل به سیادت شناخته شده، و کسانی که در ایران تاریخ صفویان را نوشته‌اند ایشان را به سیادت ستوده پیش از هر سخنی به شمردن پدران شیخ صفی پرداخته ریشه او را به موسی‌الکاظم رسانیده‌اند. شیخ صفی در زمان خود سید نبوده، این پس از مرگ او بوده که پسرش صدرالدین به هوس سیدی افتاده و با کوشش مریدان چنین تباری برای خاندان خویش بسیج کرده. رک: کاروند کسروی، صص ۵۵-۵۸.

۴. همان، ص ۸.

۵. ادوارد براون G. Edward Brown (۱۸۶۲ - ۱۹۲۶م) مستشرق انگلیسی، و از ایران‌شناسانی است که به ایران خدمت زیادی کرده وی در راه روشن کردن نقاط تاریک ادبیات و تاریخ ایران و در ضبط حوادث تاریخی مشروطیت کوشش فراوان نموده است. در مجله آینده سال ۱۳۰۴ یک سلسله مقالات در شرح احوال و افکار براون به چاپ رسیده است. برای آگاهی بیشتر رک: نادره‌کاران، صص ۱۰۰۷-۱۰۱۲.

۶. مجله هفتگی به مدیریت و صاحب امتیازی محمدتقی بهار (ملک الشعرا). رک: فهرست مقالات فارسی، ج ۱، ص سی و شش.

۷. خرده‌گیری و موشکافی درباره (انتقاد بر کتاب اراضی خلافت شرقی اثر لسترنج)، (اهواز و خوزستان و هویزه، جزیره یا ناحیه غربی اهواز، جایگاه رستاق مسرقان، کردها و لرها از یک تبارند، مصب رود کرخه)، آینده، ۱: ۶۱۳-۶۲۰ و ۶۹۲-۶۹۷ و

خرده‌گیرها شده.

- ۱- شهرهای خوزستان که در آن از شوستر و اهواز گفتگو شده.
- ۲- تقویم هزار و چهارصد ساله در سه جلد که در آن تاریخ‌های قمری و شمسی و میلادی و یزدگردی و ارمنی از آغاز هجرت تا سال ۱۴۰۰ تطبیق شده.
- ۳- صرف و نحو زبان ترکی - که در آن اندکی از قواعد زبان ترکی آذربایجان گفتگو شده.
- ۴- زبانهای بومی که در آن از نیم‌زبانهای طبری و شوستری و سمنانی و زبان جهودان طهران و برخی دیگر گفتگو شده و از هر یک نمونه‌هایی آورده شده.

ترجمه آثار دیگران (به طبع نرسیده)

- ۱- برگزینی‌ها از کتاب پلوتارخ^۱ که در آن سرگذشت دوازده تن ترجمه شده.
- ۲- یادگار زریران ترجمه از پهلوی

احیاء آثار دیگران

- ۱- کتاب التنبیه علی حروف التصحیف^۲ - این کتاب از تألیفات حمزه اصفهانی است که در معجم البلدان نام آن را برده ولی نسخه آن را سراغ نداشتیم و گم شده می‌پنداشتیم تا من یک نسخه قدیمی از آن در کتابخانه مدرسه فردوسی پیدا کردم و چون ناخوانا و مغلوط بود، زحمت کشیده تصحیح نمودم و نسخه با خط خود نوشتم و با تشویق من آقا مجتبی مینوی نسخه‌ای از آن استنساخ کرد که مقداری از تصحیحات بازمانده را او نمود، نیز نسخه‌های دیگر از کتاب برداشته شده.

کتابنامه

- تاریخ تبریز تا پایان قرن نهم هجری، محمدجواد مشکور، [تهران]، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲.
- جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی - سیاسی ایران (از روی کار آمدن محمدرضاشاه تا پیروزی انقلاب اسلامی) سال‌های ۱۳۲۰ - ۱۳۵۷، رسول جعفریان، تهران، خانه کتاب، ۱۳۸۷.
- ره‌آورد حسن: عکس‌ها و دست‌خط‌هایی از مشاهیر معاصر ایران، حسن ره‌آورد، تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.

۷۴۱

۱. ترجمه سیداحمد کسروی تبریزی، بخش یکم، تهران ۱۳۱۴ ش، سربلی، ۳۰۱ص، فارسی. ر.ک: فهرست کتابخانه ملی تبریز (کتب چاپی)، ص ۱۲۳.
۲. کاروند کسروی، ص ۳۷۵-۳۷۷.

- فرهنگ فارسی ج ۵، محمد معین، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- فرهنگنامه ادبی فارسی: دانشنامه ادب فارسی، به سرپرستی حسن انوشه، تهران، وزارت و فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سازمان چاپ و انتشارات، ج ۱، ۱۳۸۱.
- فهرست کتابخانه ملی تبریز: کتب چاپی، محمد صادقیپور وجدی، جمشید فرآذین، تبریز: کتابخانه ملی تبریز، ۱۳۵۲.
- فهرست کتاب‌های چاپی عربی، خانابا مشار، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۴۴.
- فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، خانابا مشار، تهران، چاپخانه ارژنگ، ج ۱، ۱۳۵۰؛ ج ۳، ۱۳۵۲؛ ج ۴، ۱۳۵۳.
- فهرست مقالات فارسی، ایرج افشار، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ج ۱، ۱۳۴۰.
- کاروند کسروی (مجموعه ۷۸ رساله و گفتار از احمد کسروی)، یحیی ذکاء، تهران، فرانکلین، ۱۳۵۲.
- نادره کاران (سوغنامه ناموران فرهنگی و ادبی) (۱۳۰۴ - ۱۳۸۱ش)، ایرج افشار، به کوشش محمود نیکویه تهران، نشر قطره، ۱۳۸۲.
- هفتاد دو و ملت، نگارش میرزا آقاخان کرمانی، ترجمه میرزا محمدخان بهادر، با مقدمه و تعلیقات محمدجواد مشکور، تهران، نشر عطایی، ۱۳۶۲.

